

Klaaikluten

Nijsbrief fan de Stifting ArgHis

Jaargang 15
maart 2011

1

COLOFON

KLAAIKLUTEN verschijnt enkele malen per jaar en wordt uitgegeven door de ‘Stifting ArgHis’:
ARGELOGYSK-HISTOARYSKE RUNTE
LITTENSERADIEL

Bestuur ArgHis:

Klaas Abma, voorzitter
Rintje de Schiffart, secretaris
Marius Kasteleijn, penningmeester
Jaap Scheffer, projectcoördinator
Simen Fopma, bestuurslid

Redactie Klaiikluten:

Jan Folkerts
Jelle Miedema

Kopij en inlichtingen:

j.miedema@welling-translations.eu
tel.: 071.5218318; kopij vóór:
1 maart, 1 augustus en 1 december

Vormgeving en opmaak:

Frits Sieperda

Donateurschap:

Het donateurschap van de ‘Stifting ArgHis’
bedraagt (minimaal) € 12,50 per jaar;
Klaiikluten krijgt u dan gratis toegestuurd

Adreswijzigingen:

R. de Schiffart,
Doarpsstritte 25, 9021 CK Oosterwierum
rdeschiffart@planet.nl

KB-Registratie:

Titel: Klaiikluten
ISSN: 1572 - 1191

Foaropwurd

Dit nûmer komt mei twa nije auteurs, Jeanine Otten en Marre Sloots, en trije kompleet nije ûnderwerpen. Otten skriuwt oer 19e ieuwske oargelbouwers en fabrikanten fan redens en Sloots oer in fleantúch dat sântich jier lyn delkaam. De oare ûnderwerpen binne fertroude kost: Klaas Abma’s ‘Van het bestuur’ en Jelle Miedema’s ferfolg op prekadastraal Wommels. Minsken dy’t mear witte wolle, of sels wat kwytt wolle, oer eat op it gebiet fan de skiednis fan Littenseradiel kinne sûnt koarten, behalve yn Klaiikluten, ek terjochte op it webstee www.histoarysklittenseradiel.nl. Om koart te gean, feitlik sitte we yn in oergong fan ynformaasje op papier nei digitale ynformaasje. Ynhâldlik kin dat útdraaie op minder nijs en mear dokumintaasje, mar in soad hinget ôf fan wat de lêzers fan Klaiikluten en fan it webstee sels ynbringe. It oantal auteurs foar de nijsbrief waard de lêste jierren minder en we hoopje dat dat mei de komst fan it webstee oars wurdt. Op termyn sil it webstee wol yn ’e plak komme fan de nijsbrief, mar safier is it noch net. Ein dit jier bestiet Klaiikluten fyftjin jier en dat lustrum wolle we fansels helje. Wol wurket de iene foarm fan ynformaasje no al troch yn de oare. Fan Jeanine Otten ha we yn dit nûmer twa stikken opnommen dy’t ek op it nije webstee ferskynd binne en oarsom steane in stikmannich eardere Klaiikluten-bydragen fan Jelle Miedema no ek op it nije webstee. Dat is dûbelop, mar it eindoel is: mear lêzers, mear auteurs en mear stipers, ek ûnder de jongerein yn Littenseradiel.

De redaksje

Foto voorzjide: Het P.J. Radersmaorgel (1842) in de hervormde kerk in Wier.

Van het bestuur

Oef, wat gaan die drie maanden toch snel. Het bestuur is in de afgelopen maanden niet bijelkaar geweest. Uiteraard hebben we wel wat te melden.

Donateursbijeenkomst 11 december 2010

Zaterdag 11 december was er de jaarlijkse ArgHis bijeenkomst. Zo'n 15 donateurs kwamen bijelkaar in het bedrijf van Theunis Bakker in Winsum. Bakker heeft daar een metaalbedrijf dat werk geeft aan 27 werknemers. Bakker is bekend van enkele markante staalobjecten in onze provincie. Zo maakte hij Unia-State in Bears en de bekende Slachtetille over de Rijksweg tussen Franeker en Harlingen waarover in 2008 de Slachtemarathon ging. Momenteel is het bedrijf bezig met een kunstobject in opdracht van de gemeente Tilburg. Het is volgens Bakker altijd weer een uitdaging om een balans te vinden tussen wat kunstenaars voor ogen hebben en wat zij kunnen maken. 'Maar we zijn er altijd nog goed uit gekomen', aldus Bakker.

Naast een zeer modern bedrijf met computerge-stuurde draaibanken en buig- en trek machines, die buizen allerlei vormen kunnen geven, beschikt Bakker ook over een smederijmuseum. Zo konden de donateurs kennismaken met een zeer modern metaalbedrijf en door een tussendeur ineens vijftig jaar terug in de tijd stappen.

Bakker, zoon van de Winsumer dorpsmid, heeft in zijn museum de werkplaats van een vroegere dorpsmid gereconstrueerd. In de afgelopen jaren verzamelde hij gereedschap en apparaten. Samen met vijf vrijwilligers heeft hij de machines gerepareerd, gereviseerd en een plekje gegeven in het museum. Ze zijn aangesloten op het centrale drijfwerk, zoals dat vroeger gebruikelijk was in een smederij. Ook het oude smidsvuur met blaasbalg is in de smederij van Bakker terug te vinden. In het museum is ook het oude administratiekantoor van zijn vader terug te vinden, inclusief de opdrachten en rekeningen uit de jaren 60.

Bakker stelt zijn smederijmuseum elke zaterdag open voor belangstellenden. De aanwezige ArgHis-donateurs hebben een prachtige morgen gehad.

Proost!

Dit keer zijn de Historische Informatiepunten in de zuidwesthoek gewijd aan oude dorpscafé's. Wij hebben onze vitrine in de Wommelser bibliotheek ingericht met oude café-spullen die we in bruikleen kregen van café Bergsma in Easterein. Dat gaat van alcoholische drank die niet meer gestookt wordt, merken die er inmiddels niet meer zijn tot aan de aarden kruikjes die uit de kelders van het café komen. Toevallig stond er in het blad Buitenleven een complete rapportage van het café toen wij de spullen bij Ap de Bruin ophaalden. Verder hangen er foto's van drie oude cafe's waarvan het café aan De Dille niet meer bestaat. Daarnaast hebben we foto's opgehangen van het café in Baard en van 'It Reade Hynder' in Wommels. Toen Simen Fopma en ik de foto's ophingen waren er direct mensen die al oude verhalen hadden over wat zich in deze (en andere cafe's) hadden afgespeeld.

Er draait verder nog een film over de horeca in Fryslân. Jaap Scheffer stelde nog een dvd samen met foto's van café's in onze gemeente. De tentoonstelling duurt tot 15 maart. We weten nog niet wat het volgende thema zal zijn. Zodra we dat weten melden we dat op onze website.

Tot de volgende keer!
Klaas Abma

Lieflijke Biedermeier klanken uit Wiuwert: vader en zoon Radersma, orgelbouwers te Wiuwert

Jeanine Otten

In de eerste helft van de negentiende eeuw woonden in Wiuwert twee orgelbouwers: Jan Reinders Radersma en zijn zoon Pieter Jans Radersma. Zij waren werkzaam in Friesland. Ook in de huidige gemeente Littenseradiel, met name in Mantgum en Wommels, zijn hun orgels te bewonderen. Kenners karakteriseren de kenmerkende klank van de Radersma-orgels als passend in de Biedermeier stroming: lieflijk en elegant. Aanhakend bij de huidige revival van interesse voor *Neoclassisme en Biedermeier* (bijvoorbeeld de tentoonstelling *Neoclassicisme en Biedermeier uit de Collecties van de Vorst van Liechtenstein* in Museum de Fundatie te Zwolle van 19 december 2010 t/m 8 mei 2011) is het aardig om iets meer over deze orgelbouwers uit Wiuwert aan de weet te komen.

Jan Reinders Radersma

Jan Reinders Radersma werd op 4 juni 1772 geboren in Wiuwert als zoon van Reinder Frances (overleden Wiuwert 1 januari 1807, 70 jaar oud) en Akke Jans. Als 16-jarige jongen zou Jan Reinders in 1788 door orgelbouwer Rudolph Knol bij de orgelbouw in de kerk in Wiuwert zijn betrokken. Op 3 oktober 1802 trouwde hij in Britswert met Sibbeltje Pieters Stellingwerf (geboren Wiuwert). Van beroep was Jan Reinders landbouwer en orgelmaker. In 1803 woonde Jan Reinders Radersma in Easterlittens. Hier werd op 4 september 1803 Pieter, zijn eerste kind, geboren. Jan Reinders en Sibbeltje Pieters kregen na Pieter nog vier kinderen. Dezen werden allen in Wiuwert geboren: Reinder (1806), Aukje (1808), Lolke (1811) en Klaaske (1814). Jan Reinders Radersma overleed op 4 oktober 1816 te Wiuwert, slechts 44 jaar oud. Bij de inschrijving in het Overlijdensregister van de Gemeente Baarderadeel in 1816

werd “m[eeste]r orgelmaker” als beroep van Jan Reinders Radersma genoteerd.

Pieter Jans Radersma

Pieter Jans Radersma was, net als zijn vader, van beroep orgelmaker. Hij kan het vak echter niet van zijn vader hebben geleerd: hij was nog maar 10 jaar oud, toen zijn vader in 1816 overleed. Pieter Jans zelf overleed, ongehuwd, op 47-jarige leeftijd te Wiuwert op 31 maart 1851. Zijn drie jaar jongere broer Reinder Jans Radersma was timmerman en woonde eveneens te Wiuwert. Het zou kunnen dat deze Reinder Jans zijn broer de orgelbouwer behulpzaam is geweest met het vervaardigen van de verschillende orgels.

Orgels door Jan Reinders Radersma, mr orgelmaker

Er zijn niet veel orgels van vader Jan Reinders Radersma bekend. In de Noorderkerk in Drachten vergrootte hij in 1813 een zeventiende-eeuws orgel. In Mantgum bouwde hij een orgel dat op 2 juni 1813 werd ingewijd. Voor de hervormde kerk in Spannum bouwde hij in 1816 een orgel dat, na zijn overlijden in dat zelfde jaar, werd voltooid door Lambertus van Dam in 1819. Dit orgel verhuisde in 1913 naar de hervormde kerk in Mitselwier (Metslawier). Van het orgel in de hervormde kerk in Easterlittens is bekend dat Jan Reinders Radersma tussen 1813 en 1816 onderhoudswerkzaamheden verrichtte.

Orgels door Pieter Jans Radersma, mr orgelmaker

Van zoon Pieter Jans Radersma zijn meer orgels bekend: nog bestaande orgels bevinden zich in Skearnegoutum, Wier en Wommels. Tussen 1826

en 1829 onderhield Pieter Jans Radersma, net als zijn vader, het orgel in de hervormde kerk in Easterlittens en gaf hij het stembeurten. Het orgel in de Sint Martinuskerk in Wirdum werd door hem in 1840 gewijzigd. Voor de hervormde kerk in Skearnegoutum bouwde hij geheel alleen een nieuw orgel, dat op 14 november 1841 plechtig werd ingewijd. In de hervormde kerk in Wier bouwde hij een eenklaviersorgel, dat op 16 oktober 1842 plechtig werd ingewijd. Dit orgel heeft acht registers, een aanhangend pedaal en pianotred. Bij het frontontwerp volgde Pieter Jans Radersma het door Rudolph Knol in 1788 gebouwde orgel te Wiuwert. Voor de hervormde Jacobikerk in Wommels bouwde Pieter Jans een nieuw orgel dat op 15 januari 1847 werd ingewijd. Voor dit orgel gebruikte hij voor een deel zeventiende-eeuws pijpwerk uit een vorig orgel. In 1848 kreeg hij voor zijn werk van de kerkvoogden van Wommels een zilveren tabakspot. Tussen 1847 en 1849 onderhield Pieter Jans het orgel van de hervormde kerk in Nijland. In 1850 voerde hij een omvangrijke reparatie uit aan het orgel van de gereformeerde kerk in Warffum. Voor het kabinetsorgel, afkomstig van mr J. baron van Heemstra, dat in 1849 in de hervormde kerk in Hantum werd geplaatst, maakte Pieter Jans Radersma voor 246,03 gulden een nieuw front “met bijlevering van snijwerk,

beelden en muziekinstrumenten en beeldwerk”. Dit orgel werd in 1876-1877 vervangen door een nieuw orgel, gebouwd door Willem Hardoff.

Zilveren lepels en een tabakspot

Iets over het materieel bezit van vader en zoon Radersma blijkt uit vondsten van een zekere J.D. vd Meer uit Drachten in 1983. In dat jaar was deze bezig met een onderzoek naar de twee orgelbouwers Radersma. In de Leeuwarder Courant van 11 maart 1983 stelde hij naar aanleiding van vier vondsten de volgende vragen:

1. De weduwe van Jan Reinders Radersma had in 1824 drie zilveren lepels met de volgende inscripties: a. Reinder Franses ATB; b. Jan Reinders 1775; c. PD SS (de informatie komt kennelijk uit een boedelbeschrijving). De lepels waren niet in het Fries Museum en vd Meer vroeg zich af of iemand wist waar deze lepels bewaard werden.
2. Vd Meer wist ook te vertellen dat Pieter Jans Radersma na zijn dood in 1851 een zilveren tabakspot had nagelaten. Deze was hem in 1848 door de kerkvoogden van Wommels geschonken, geleverd door H. van Assen. Vd Meer had uitgevonden dat deze tabakspot niet in het Fries Museum was en wilde graag weten of deze nog ergens bewaard was.
3. Rond 1865 bezat Lolke Jans Radersma uit Rauwerd, een zoon van Jan Reinders Radersma, een huisorgel dat gebouwd was door Jan Reinders Radersma. Vd Meer wilde graag op het spoor komen van dit orgel.
4. In de Vrije Fries 1853 staat dat in hun huis een ruitje zit met een opschrift, dat in dat huis in 1779 de laatste uit het geslacht van Anna Maria van Schurman is geweest. Vd Meer vroeg zich af of het ruitje nog bestond of dat het nog ergens werd bewaard.

Of J.D. vd Meer ooit antwoord op zijn vragen heeft gekregen en wat er van zijn onderzoek naar de orgelbouwers Radersma is geworden, is helaas niet bekend.

Literatuur: Frans Talstra, *Langs Nederlandse orgels (Groningen, Friesland, Drenthe)*, Baarn 1979.

Daarna is het weer donker...

Zeventig jaar na de vliegtuig-crash bij Klaeiterp

Marre Sloots

“03.55 uur een brandende machine neergestort kort achter Sneek. Onderwijl de machine omlaag stortte explodeerde de nog aanwezige munitie, hetgeen een prachtig schouwspel opleverde.” Dit schreef Eeuwke Terpstra, lid van de Luchtbeschermingsdienst, bijna zeventig jaar geleden in zijn wachtboekje. Hij deed de observatie tijdens zijn dienst op de wachtpost nabij Osingahuizen in de nacht van 24 op 25 juli 1941.

De neerdalende vlammenzee die de omgeving deed oplichten, was afkomstig van een brandende bommenwerper van de Royal Air Force (RAF).

Het was de Wellington R1397, ingedeeld bij het 103e Squadron van de Britse luchtmacht. Het vliegtuig was in de avond van 24 juli rond half twaalf opgestegen vanaf de vliegbasis Elsham Wolds, vlakbij de Engelse oostkust, met als bestemming de Duitse havenstad Emden. Het toestel maakte deel uit van een formatie van zes vliegtuigen, die die nacht een aanval moest uitvoeren op een van de belangrijkste Duitse havensteden. Bijna dagelijks werden er vanuit Engeland lucht-aanvallen uitgevoerd op steden op het Europese vasteland. Naast Emden werden ook andere industriële centra, zoals Rotterdam en steden in het Duitse Ruhrgebied, regelmatig gebombardeerd. Doelwitten waren onder andere spoorwegen,

Een bommenwerper van het type Wellington.

fabrieken en havens. Emden beschikte over zo'n haven. Het is één van de weinige plaatsen waar Duitsland een directe verbinding heeft met de Noordzee. Naast de zes vliegtuigen van het 103e Squadron, namen die avond nog eenenveertig andere toestellen deel aan het bombardement.

De zes bemanningsleden van de Wellington R1397 troffen vlak voor vertrek de laatste voorbereidingen voor de aanval. De 23-jarige bevelvoerder Mervyn Lund, afkomstig uit Nieuw-Zeeland, was eind juni nog gepromoveerd tot kapitein. In de nacht van 5 op 6 juli was een bombardement op de havens van Amsterdam zijn eerste missie geweest. Voor Mervyn en zijn jonge crew was de vlucht naar Emden de zesde gezamenlijke operatie. De opdracht die de bemanning voor het opstijgen meekreeg, liet weinig aan de verbeelding over: "to attack and cause maximum damage to the docks at Emden".

De vlucht van de Wellington R1397 leek aanvankelijk probleemloos te verlopen. Afgezien

De Nieuw-Zeelandse bevelvoerder Mervyn Sydney Lund was een paar weken voor de fatale vlucht gepromoveerd tot kapitein.

van wat lichte mist boven de Noordzee bleek het zicht boven het doel prima. De Wellington loste zijn dodelijke lading boven de havens van Emden en maakte vervolgens, precies volgens plan, rechtsomkeert. Volgens de bemanningen van de andere vliegtuigen in de formatie was duidelijk te zien dat de bommen doel hadden getroffen. "Er waren groene vlammen te zien ten oosten van de havens", schreven zij in hun rapport over de luchtaanval die nacht.

Rond vijf uur die ochtend keerden echter niet zes, maar slechts vijf toestellen van het 103e Squadron terug op de basis Elsham Wolds. Na de melding dat de doelen succesvol waren gebombardeerd, was van de Wellington R1397 niets meer vernomen. Een klerk van de Britse luchtmacht noteerde de Wellington R1397 en zijn bemanning als vermist. Wat er precies was gebeurd bleef onduidelijk.

Eerder die dag, in de ochtend van 24 juli, had een grootschalige luchtaanval op twee Duitse marineschepen in de haven van Brest plaatsgevonden. Het belang-

rijkste doelwit was het oorlogsschip Gneisenau, dat daar in een droogdok lag afgemeerd. In totaal vlogen honderd Wellingtons, Boeings en Spitfires richting de Franse havenstad. Aan de operatie namen ook zes vliegtuigen van het 103e squadron deel. Dit leidde tot een misverstand, dat later voor veel problemen zou zorgen bij de identificatie van het neergestorte vliegtuig bij Klaiterp. De klerk die de vermissing van de Wellington R1397 moest melden, noteerde per abuis dat het vliegtuig onderdeel had uitgemaakt van de missie naar Brest. In werkelijkheid was de Wellington, op de retourvlucht vanuit Emden, boven Friesland in gevecht geraakt met een Duitse Messerschmitt 110. De nachtjager werd gevlogen door de Duitse piloot Helmut Lent. Iets over twee in de nacht, was hij opgestegen vanaf zijn thuisbasis, de Fliegerhorst Leeuwarden, met aan boord zijn navigator Reinthal. Tegen vieren kreeg hij de Wellington R1397 in het vizier. Meteen viel hij het toestel

Een klerk noteerde per abuis dat de vermiste Wellington R1397 op weg geweest was naar Brest

van onderen en achteren aan en na enkele voltreffers zag hij hoe het, met een brandende romp, ter aarde stortte.

Ondanks het feit dat Lent zelf vier treffers moest incasseren, kwam hij heelhuids weer aan op de vliegbasis. De Wellington was het twintigste toestel dat door zijn toedoen neerstortte en zou niet het laatste zijn. Tot zijn dood in 1944, ironisch genoeg vanwege een vliegtuigongeluk, haalde Oberleutnant Lent meer dan honderd geallieerde vliegtuigen neer, waarvoor hij door de Duitse Luftwaffe werd onderscheiden met het Ridderkruis, de op een na hoogste onderscheiding in het Duitse leger.

De crash van de Wellington 1397 zorgde voor veel opschudding in het buurtschap Klaiterp en de nabijgelegen dorpen. Tientallen nieuwsgierigen verzamelden zich rondom de plek van het ongeluk, waar volgens getuigen een metersdiepe krater te zien was, die zo'n tien meter in doorsnee moet zijn geweest.

Dominee Bas van Gelder, destijds predikant in Ferwerd, interviewde voor zijn Boek van een nachtuil verschillende getuigen, waaronder buurtbewoners die vanuit hun nabijgelegen woonhuis het vliegtuig hadden zien neerstorten. "Plotseling komt er een daverend geraas op hun woning af en scheert een zwarte brandende schim hun woning voorbij", schreef de dominee. "Kort daarop spat een felle vuurstraal in de lucht op, gevolgd door een ontzaglijke dreun. Uit de lucht komt een rokende vlammenbundel omlaag gedwarreld, gevolgd door nog een harde klap. Daarna is het weer donker."

“Uit de lucht komt een rokende vlammenbundel omlaag gedwarreld, gevolgd door nog een harde klap. Daarna is het weer donker”

bij de aanblik van het neergestorte vliegtuig. Nog steeds klonken om de zoveel tijd explosies vanuit het brandende wrak, waarop sommige van de soldaten wegdoeken. Omstanders lachten: "kijk, ze

Na enige tijd arriveerden er Duitse soldaten op de plaats van het ongeluk, die volgens een getuigenverslag applaudisseerden

Oberleutnant Helmut Lent schoot tijdens de oorlog meer dan 100 geallieerde vliegtuigen neer.

vluchten als hazen voor wat vuurwerk!" Volgens het bergingsrapport waren de resten van 'vier of vijf' personen gevonden in het vliegtuigwrak. De lichamen van de mannen waren zo ernstig toegetakeld, dat het niet duidelijk was dat het in werkelijkheid om zes personen ging. De stoffelijke resten werden in één kist begraven op de Noorderbegraafplaats in Leeuwarden.

Pas in de jaren tachtig raakten verschillende onderzoekers ervan overtuigd dat het de Wellington R1397 moest zijn geweest, die zich in de nacht van 24 op 25 juli in de grond bij Klaiterp had geboord. Daarmee werd ook duidelijk dat de stoffelijke overschotten die op de plaats van de crash waren gevonden niet van vier, maar van zes bemanningsleden afkomstig moesten zijn. Naast kapitein Mervyn Lund, sneuvelden John James Cox (24), Arthur Edward Owen (25), Alfred John Le Poidevin (23), Frank Gordon Walker (30) en Roy Penry Williams (21).

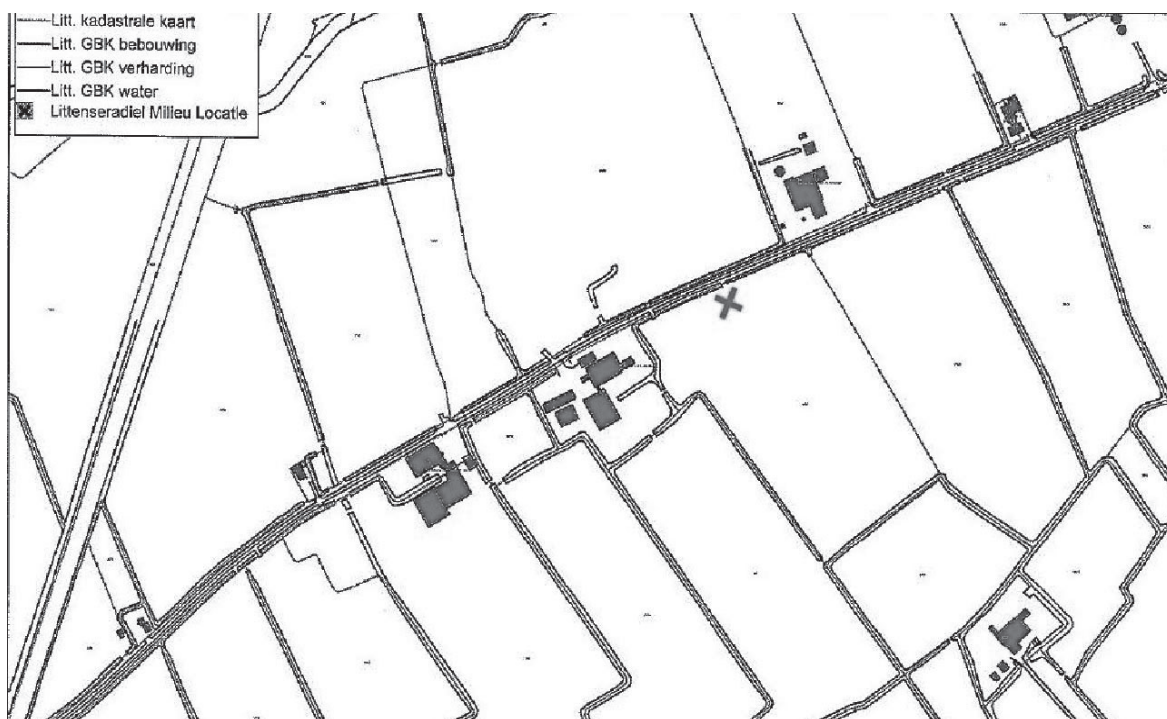
Hun grafsteen op de Noorderbegraafplaats is tot op de dag van vandaag voorzien van de tekst "known unto God", die ook de laatste rustplaats van zo vele andere anonieme oorlogsslachtoffers

markeert. Hoewel er bij Klaaiterp nooit identificatieplaatjes of persoonlijke eigendommen van de vliegeniers zijn gevonden, staat hun identiteit op grond van schriftelijke bronnen vast. Op dit moment ontbreekt het nog slechts aan toestemming van de Royal Air Force om de naamloze grafsteen van de personalia van de gevallenen te voorzien. Vrijwilligers van de Stichting Missing Airmen Memorial Foundation (SMAMF) houden zich al enkele decennia bezig met het onderzoeken van de ware toedracht van de crash. In samenwerking met de bergingsofficier van de Koninklijke Luchtmacht wil de stichting de Royal Air Force ervan overtuigen dat het vliegtuig dat in de nacht van 24 op 25 juli bij Klaaiterp neerstortte de Wellington R1397 was. Alleen op die manier kunnen de zes bemanningsleden uiteindelijk hun naam terugkrijgen. Het is nog onduidelijk of en wanneer dit zal gebeuren.

Zeker is dat de SMAMF op 25 juli, precies zeventig jaar na de fatale crash, langs het fietspad bij Klaaiterp een informatiepaneel zal laten onthullen, dat herinnert aan deze bijzondere oorlogsgechiedenis.

De grafsteen van de bemanning van Wellington R1397 te Leeuwarden

De plaats langs de fietsroute Boazum-Easterwierrum waar het informatiepaneel dat herinnert aan de Wellington R1397 op 25 juli zal worden onthuld.

Prinses Wilhelmina's eerste schaatsjes kwamen uit Easterlittens (1882)

Jeanine Otten

Op de Beeldbank van het Nationaal Archief in Den Haag zijn Prinses Wilhelmina's eerste (Friese) schaatsjes uit 1888 te zien. Op de houten voetplaat is een metalen schildje aangebracht met daarop een "W" en daaronder het jaartal 1888. Het is gebleken dat deze schaatsjes uit 1888 niet de eerste zijn, want Wilhelmina kreeg zes jaar eerder, toen zij ruim twee jaar was, een paar keurig bewerkte echte Friese schaatsjes uit Easterlittens aangeboden. Zij waren eind 1882 vervaardigd door Durk Gerrits Minkema (geboren 1825-overleden Easterlittens 1887), grofsmid, fabrikant van landbouwwerktuigen en schaatsen te Easterlittens. Hij ontving daarvoor de bijzondere dank van Hunne Majesteiten koning Willem III en Koningin Emma, zo berichtte de Leeuwarder Courant op 2 januari 1883. Durk Gerrits Minkema uit Easterlittens komt daarom de eer toe van de eerste schaatsjes van Wilhelmina gemaakt te hebben.

Koninginneschaatsen

Andere schaatsen waarop Prinses Wilhelmina (1880-1962) in haar jeugd heeft geschaatst, worden 'Koninginneschaatsen' genoemd. Deze schaatsen waren doorontwikkelde Friese doorlopers met halfhoge punten en ver naar achteren doorlopend schaatsijzers. De schaatsen waren voorzien van 'verkoperde' voetplaten en haksteunen en van een luxe binding met drie riempjes. Aan deze verbetering zijn de namen van de latere directeur van De Nederlandsche Bank mr. G. Vissering en de Akkrumse schaatsensmid G.S. Ruiter verbonden. Zij ontwierpen het model rond 1890. Het idee erachter was de ultieme schaats voor wedstrijdrijders te maken. Maar de doelgroep vond de schaatsen te zwaar en daardoor werden ze voornamelijk verkocht als luxe toerschaatsen. Nadat het hof van Koningin Emma een paar voor Prinses Wilhelmina had besteld en deze later nog

eens een nieuw paar liet komen, werd dit model al gauw aangeduid als 'koninginneschaatsen' dan wel als 'Wilhelminaschaatsen'. Het is een succesvol model geweest dat door verscheidene smeden werd geïmiteerd en opgenomen in hun leveringsprogramma.

Krantenbericht

Leeuwarder Courant, 2 januari 1883: "*BAAR-DE RADEEL – 29 december [1882]. De heer D.G. Minkema, fabrikant van landbouwwerktuigen en schaatsen te Oosterlittens, in deze gemeente, heeft den bijzondere dank ontvangen van HH. MM. den Koning en de Koningin voor het onlangs door hem aan HH. MM. Aangeboden geschenk, een paar keurig bewerkte echt Friesche schaatsjes, bestemd voor de jonge Prinses, om daarop het schaatsrijden te kunnen leren.*"

Bekroonde schaatsen

De firma D.G. Minkema werkte als schaatsenfabrikant samen met timmerman Abraham K. Hoekstra uit Wergea. Hoekstra zette in Wergea de houten op de ijzers, die Minkema in Easterlittens smeedde. Op een internationale sporttentoonstelling in Keulen in 1889 werden hun schaatsen met een gouden medaille bekroond. De medailles werd afgebeeld op de etiketten die Minkema op de door hem gemaakte schaatsen plakte. Behalve schaatsen maakte firma D.G. Minkema ook landbouwwerktuigen, zoals de op provinciale tentoonstellingen en internationale tentoonstellingen te Amsterdam in 1883 en 1884 bekroonde hooiboren, ter voorkoming van hooibroei.

Firma D.G. Minkema

Durk Gerrits Minkema (1825-1887) vestigde zich in 1852 vanuit Heerenveen in de smederij van Heere Westra te Easterlittens. Net als zijn voor-

ganger maakte hij daar ook schaatsijzers voor Keimpe en later Abraham Hoekstra te Wergea. Ook bracht hij schaatsen onder eigen merk op de markt. Minkema was een bekwaam smid die met schaatsen en ander smeedwerk veel prijzen behaald op nijverheidstentoonstellingen. Rond 1884 namen zijn zoons Durk (1859-1927) en Hans de zaak over. Durk richtte zich op de schaatsen en Hans op het andere smeedwerk. Ze bleven gebruik maken van het merk van hun vader. In 1898 begon Hans Minkema een smederij in Sneek. In 1904 werd een nieuwe fabriek in Easterlittens ingericht. Er werkten twaalf tot veertien man personeel en er werd gebruik gemaakt van machines. In mei 1920 sloot het bedrijf.

Stamboom Minkema (Easterlittens)

Elisabeth Hanes Oosterhof trouwt 1. Dirk Feddes Minkema, grofsmid te Easterlittens, geb. c. 1826; trouwt 2. Durk Gerrits Minkema (geb. c. 1825, overl. Easterlittens 24 oktober 1887, 62 jaar), grofsmid te Easterlittens.

Kind uit 1e huwelijk:

1. Gerrit Dirks Minkema, geb. Easterlittens 12 augustus 1854.

Kinderen uit 2e huwelijk:

1. Sjoukje Durks Minkema, geb. Easterlittens 21 november 1855, trouwt 11 mei 1882 met Dirk Douwes Wiersma, afk. Berlikum, timmerknecht.
2. Aaltje Durks Minkema, geb. Easterlittens 23 mei 1857, overl. 4 september 1868, 11 jaar oud.
3. Durk Durks (Dirk Dirks) Minkema, geb. Easterlittens 19 december 1859, trouwt als smidsknecht, 29 jaar oud op 18 mei 1889 met Trijntje Gjalts van der Hem, afk. Jelsum, 24 jaar oud.
4. Hans Durks (Dirks) Minkema, geb. Easterlittens 25 december 1861, trouwt als grofsmid, op 12 oktober 1892 met Elisabeth Sjikpes van Kammen.
5. Hendrik Durks (Dirks) Minkema, geb. Easterlittens 3 mei 1866, overleden Jorwerd 7 juli 1926, 60 jaar, man van Aaltje Iedema.

Bronnen: Leeuwarder Courant

www.archiefleeuwardercourant.nl.

Literatuur: W. Blauw (e.a.), *Friese schaatsenmakers*, Franeker, 1994, pp. 104-107.

Genealogie Minkema, gegevens via www.allefriezen.nl

Voor Wilhelmina's "eerste" schaatsjes uit 1888, zie:

<http://beeldbank.nationaalarchief.nl>

Voor Koninginneschaatsen, zie: <http://www.schaatsenmuseum.nl/byz-kon.sch.htm>.

Wommels tussen Terp en Trekvaart:

Een secretarishuis en opnieuw 'de oude tempel' (1643-1842)

Jelle Miedema

In de tweede helft van de 18^e eeuw is in Wommels sprake van een 'oude tempel', in mijn vorige bijdrage herkend als het huis-met-de-schuur op een tekening van Gardenier uit ca. 1790. Beide werden kort voor 1810 afgebroken, op de plek van nr. 32 op de kadasterkaart van 1832. Westelijke naastligger was de Trekvaart, maar onduidelijk bleef wie voor 1832, of beter voor 1811, de noordelijke en oostelijke naastliggers waren. Het secretarishuis in deze bijdrage is nr. 31 op bovengenoemde kaart. Dat huis heeft de Terp als oostelijke naastligger, maar het probleem daar ligt bij de westelijke en noordelijke naastliggers. In deze bijdrage – een deels herziene versie van de vorige – worden deze problemen opgelost. Ik vertrek vanuit het bekende, hier het secretarishuis, en ga vervolgens terug in de tijd na wie de eigenaars en bewoners van zowel dat huis als de naastliggers van dat huis (kunnen) zijn geweest.

Het secretarishuis in 1842 en 1832¹

Kadaster nr. 31

1842: Te koop: 'Eene Propere HUIZINGE en ERF, met de BLEEK vóór de Huizinge; staande en gelegen in de Buurt te Wommels, kadastraal bekend sectie A, no. 31, groot 1 roede 43 el, door Mejufvrouw *de Wed. W.K. Hoekstra* als mede-eigenaarsche wordende bewoond; den 12 Mei 1843

vrij te aanvaarden. En zulks in twee perceelen; als: a. De Huizinge met de Bleek vóór dezelve, en b. De Grond, ten Noorden van de Huizinge gelegen, ter groote van bijkans 57 el' (adv. LC 8.2.1842; vet JM).

1841: 'De Candidaat Notaris S.W. HOEKSTRA te Wommels, gedenkt, door het Ministerie van een bevoegd beambte, op Maandag den 1 Februarij 1841, des morgen ten 9 ure, ten huize en verzoeke van Mejufvrouw de Weduwe W.K. HOEKSTRA, te Wommels, publiek bij boelgoed tegen gereed geld, te verkoopen: 1 Zes Octaaf Piano, 4 Tafels, waarvan een ronde met mahoniehouten rand, 1 Spiegel, 1 Engelsche Lamp, 4 Boekkasten, 1 Ledikant met Kleed, 2 Bedden met Peluwen, 1 groote Lessenaar, 2 Kagchels, 1 Vuurwagen, 1 groote koperen Telescoop met Kistje, 1 Verrekijker, 1 uitmuntende Draaibank met koperen Kanon, 2 Schaafbanken, 1 Timmerkist, onderscheidene Timmergereedschappen, 1 groote Bankschroef, 1 Kapwagen met Stokraampt en lange Dissel, Paardetuig, verders onderscheidene soorten van Glas, Engelsch Koper, Tin, Blik, IJzer, Aardewerk, en hetgeen meer te voorschijn zal worden gebracht' (adv. LC 29.1.1841).

¹ Dit is voor zover bekend het vierde secretarishuis van Wommels en het derde dat in *Klaaikluten* wordt behandeld. Het eerste secretarishuis stond ten noorden van Sminiastate (zie *Klaaikluten* 2003/2:12-16), het tweede op het zuidwesten van de burens ('Filadelfia'; idem 2005/3:3-10) en het derde op de noordwestzijde van de Terp (deel van later het 'Hemeltsje'; volgt t.z.t.).

Aanvulling, toelichting:

- Voor ons doel, reconstructie van de prekadastrale bebouwings- en bewoningsgeschiedenis van Wommels, zijn de percelen vermeld in de advertentie van 1842 van belang. Ze geven aan dat (i) het huis niet direct aan de Terp lag en (ii) de grond ten noorden van dit huis in 1842 bij nr. 31 behoorde. Het eerste is interessant omdat uitbouw van het huis tot aan de Terp, de huidige situatie, nog te zien is in de noordmuur (zie foto); het tweede omdat het betreffend stuk grond in 1832 tot nr. 32 behoorde. Op dat stuk grond, in 1832 niet bebouwd, zien we op de zuidwestpunt de markering van een apart hoekje grond. Ik kom daar nog op terug.
- De in 1841 vermelde kandidaat-notaris S.W. Hoekstra is Sietse Wietses, geb. Dronrijp ca. 1813 als zoon van Wytze Keimpes Hoekstra en Hiltje Sytses Miedema. Hij was klerk en woonde in 1839 op nr. 22 in Wommels (Fluitman 2000:29).

Kadaster nr. 31

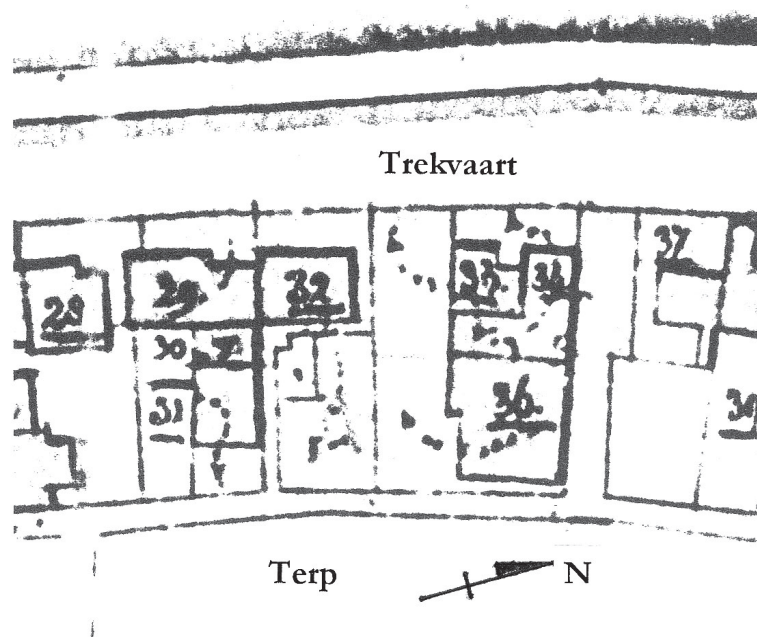
1832: Huis en erf, perceel nr. 31, legger nr. 115, grootte 143 m² (Van der Vaart en Talsma 1994:53).

Eigenaar: **Wytze Keimpes Hoekstra**, secretaris én notaris van Hennaarderadeel (ca. 1820-1840).

Aanvulling, toelichting:

- Wytze Keimpes Hoekstra, geb. te Warga in mei 1770, in 1817 timmerman te Dronrijp, tr. Hiltje S. Miedema, geb. te Warnstiens. In 1820 doen beiden belijdenis in de gemeente Hidaard-Wommels. Hij is ouderling te Wommels in 1822, 1823 en 1826; beiden zijn lidmaat in 1835.
- 1841: Overleden te Wommels op 2 oktober 1841 in huis nr. 10a Wytze Keimpes Hoekstra, secretaris, notaris en ontvanger van Hennaarderadeel, oud 71 jaar, man van Hiltje Sietses Miedema, zoon van Keimpe Klazes en Janke NN.
- 1845: Overleden te Wommels op 11 juni 1845 in huis nr. 23a Hiltje Sytses Miedema, oud 76 jaar, geb. te Suawoude onder Miedum, wed. van Wytze Keimpes Hoekstra, dochter van Sytse Klases en Antje Abrams.

- In 1829 zijn een klerk en een dienstbode inwonend, in 1839 nog twee kinderen en in 1840 alleen nog een dienstbode (Fluitman 2000:29).

Toelichting: Op de originele kadasterkaart van 1832 zijn de huizen ingekleurd en staan de huisnummers, onderstreept, op óf de plaats van het huis zelf, óf de bijbehorende grond. Op bijgaand zwart-witfragment staan de nrs. 30 en 31 op de grond van de bijbehorende huizen. Huis en erf worden verbonden met een pijltje. Bij nr. 30 eindigt dat pijltje op de plek van de woning, een tussenwoning; bij nr. 31 reikt het over het huis heen naar een lapje grond aan de Terp. Wat níet op het kaartje zien is, maar wel op een tekening uit ca. 1790 (zie vorige *Klaaikluten*), is dat vóór 1810 nr. 32 als voorganger een huis met een schuur had, beide dwars op de Trekvaart gelegen.

Een tussenwoning, de westelijke naastligger van het secretarishuis in 1832

Kadaster nr. 30, een tussenwoning

1832a: Huis en erf, perceel nr. 30, legger nr. 113, grootte 48 m² (Van der Vaart en Talsma 1994).

Eigenaar: **Riemke Wiebes Hoekstra**.

Aanvulling, toelichting:

- Het betreft hier een tussenwoning, waarschijnlijk een ‘kamerswoning’ met gang en keukentje, zoals dat in het midden van de vorige eeuw nog werd gebruikt. Anders dan tegenwoordig hadden in 1832 de nrs. 30 en 31 een erf aan de zuidzijde, anno 2011 deel van het erf van schilder Tiemersma.
- Riemke Wiebes Hoekstra deed belijdenis op 3 mei 1835. Ze was toen 64 à 65 jaar oud, want op 2 januari 1843 overlijdt te Wommels in huis nr. 88 Riemke Wiebes Hoekstra, oud 74 jaar, wed. van Hobbe Gerlofs, dochter van Wiebe Doedes en Engeltje Douwes. Op 13.6.1802 trouwen te Achlum Hobbe Gerlofs afkomstig van Burgwerd of Hartwerd en Riemke Wiebes van Achlum. Op 4.9.1810 overlijdt te Hidaard Hobbe Gerlofs, vermoedelijk geb. Burgwerd 11.9.1766 als zoon van Gellef/Gerlof Hobbes en Trijntje Hettes.

De tussenwoning vóór 1832

Wie waren voor 1832 de eigenaars en bewoners van kadaster nr. 30? Ik begin met de zuidelijke naastliggers van nr. 32, tegelijk de noordelijke naastliggers van nr. 28. Die naastliggers zijn, kort samengevat (voor details, zie *Klaaikluten* 2010, nrs. 2 en 3):

Zuidelijke naastliggers van nr. 32

1832: Pier Jans van der Schaaf (x Anke Thomas Sippens)

1804: Gerloff Sjoerds (x Janke Thomas Sippens)

1804: Johannes Sinnes (ovl. Bolsward 1804)

1799: Johannes Sinnes, met als bewoonster Hebeltje Reins (zie boven)

1772: Johannes Sinnes

1758: Johannes Sinnes

1745: Wijtse Sijmens' erven (vrouw en kinderen)

1731: wed. Wijtse Symens (zoon van Sijmen Jans x Heertie Heerts)

1730: Heertie Heerts (wed. Sijmen Jans)

1728: Sijmen Jans' wed. Heertie Heerts.

Hebeltje Reins Dijkstra, weduwe na 1800, woonde van 1796 tot 1805 in het huis van Pier Jans Van de Schaaf (eigenaar in 1832; zie verder *Klaaikluten* 2010/3: 23). Zij had geen eigen schoorsteen, wat aannemelijk maakt dat zij eerder niet in de bedoelde tussenwoning (nr. 30) woonde; lees: dat die tussenwoning toen niet deel uitmaakte van nr. 29. Welnu, andere kandidaten voor die tussenwoning heb ik (na herziening van de oostelijke naastligger van nr. 32, volgt) ook niet kunnen vinden en dat kan dan betekenen dat die woning in 1832 niet meer was dan een recente afsplitsing

Noordmuur van voorheen een secretarishuis aan de Terp in Wommels. Het huis werd na 1832 verlengd richting Terp, wat in de muur nog duidelijk te zien is.

van het secretarishuis (nr. 31). Wellicht dateren beide van na 1805, want in de speciekohieren uit de jaren 1796-1805 heb ik geen spoor van dit huis c.q. deze huizen kunnen vinden en in de nog bestaande noordmuur van beide panden zien we geen breuk. Waarschijnlijk heeft notaris-secretaris en oud-timmerman W.K. Hoekstra het huis zelf laten zetten.

De ‘oude tempel’ voor 1810²

Locatie: kadaster nr. 32 in 1832, speciekohier nr. 64 in de jaren 1796-1805

1804a: Een huisinge en hovinge, thans bij bewoner Johan Jouws tot 12 mei in huur (inv. 54, fol. 274).

Naastliggers: De Vaart W, Gabius Nauta N, Egbert Gadses O, Gerloff Sjoerds Z.

Bewoner: **Johannes Jouws.**

Verkoper: **Johannes Sinnes.**

Koper: **Folkert Reinderts (Rispen) en Dieuwke Douwes**, e.l. te Wommels.

Koopsom: 912 gld.

Aanvulling, toelichting:

- Op 19.12.1804 vindt inventarisatie plaats van het sterfhuis van Johannes Sinnes. Hij overleed te Bolsward en werd begraven te Wommels. Als erfgenamen worden vermeld zijn wed. Durkjes Andries en zijn dochter Akke, de laatste gehuwd met Hendrik Collé/Collee, boer te Jorwerd. Akke was een dochter uit Johannes Sinnes' eerste huwelijk met Meinu Wijtzes. De sterfhuisinventaris maakt melding van een tegoed van 425 carg. ‘wegens het tweede of laatste termijn der gekogte huizinge staande en geleegeen te Wommels waarvan koper is geworden Folkert Reinders aldaar’ (BOL inv. 155, fol. dd. 19.12.1804 [fiche 4]).
- 1793: Johannes Jouwes voor ‘geleverder turff’ (inv. 33-34). Overleden Wommels 8.10.1812 Johannes Jouwes Elzinga, ‘oud naar gissing ruim zeventig jaren, zijnde zijne ouderdom door het vermissen van aantekening niet te bepalen’, gehuwd geweest met Hyke Thomas. Ze woonden eerder in IJlst, waar hun zoon Jouw

Johannes werd geboren. De laatste overleed te Wommels op 26.1.1825, oud 57 jaar.

- Lidmaten gemeente Wommels-Hidaard: Folkert Reinderts x Dieuwke Douwes, van Oosterend 18.8.1801, lid 1810, hij ouderling.

Of het secretarishuis een voorganger had, valt uit de akten van het nedergerecht niet op te maken, maar aannemelijk is dat niet. Wat uit de akten van het nedergerecht wel valt op te maken zijn de oostelijke naastliggers van de huizen aan de Trekvaart. Dat zijn kadaster nr. 29 en nr. 32, waarbij nr. 32 in de vorige *Klaaikluten* een zuidelijk en noordelijk deel kreeg toebedeeld. Dat leverde voor nr. 29 in 1689 en 1672 de Terp als naastligger op en voor nr. 30 de volgende naastliggers:

Oostelijke naastliggers van kadaster nr. 32 (noordelijk deel fictief)

1842, 1834: notaris Hoekstra

1832: Pieter Sjoerds Algra

1804: Egbert Gadses

1754, 1745 (noordelijk deel): Gerrit Andries x Gerbrig Taekles (Tiemersma)

1745 (zuidelijk deel): de Terp

1731, 1728 (zuidelijk deel): ‘t [al]gemeene gangpad’

1727, 1725 (noordelijk deel): erven Ruint Watses

1718, 1720: Albert Wijbes

1668: de ‘Pastorije terp’

1643: niet vermeld.

Kadaster nr. 32 werd eerder door mij opgesplitst in een zuidelijk en noordelijk deel, maar met de opmerking: ‘... wat kan betekenen dat ons ‘noordelijk deel’ in feite het volgende huis betreft (kadaster nr. 34)’, (*Klaaikluten* 2010/3:30). Het laatste lijkt gegeven het bovenstaande blokje inderdaad het geval; immers, alleen het ‘zuidelijk deel’ van nr. 32 heeft de Terp als naastligger. Maar wat zeggen de opstellers van de akten zelf over de huizen daar? Ik begin bij naastligger Egbert Gadses.

² Voor informatie over de opvolger van de oude tempel, zie *Klaaikluten* 2010/3:31-34.

1804b: Egbert Gatzes is eerder aangegeven als oostelijke naastligger van nr. 32 (inv. 54, fol. 274; zie vorige *Klaaikluten*). Echter, ten oosten van nr. 32 ligt een bijbehorend erf met ten oosten daárvan alleen de Terp. Meer informatie over Egbert of Eibert Gatzes geven de speciekohieren van 1796-1805 en een akte uit 1799:

Bewoners speciekohier nr. 64 (kadaster nr. 32) ; aantal schoorstenen: 3
 1796: Tjepke Harmens (1); IJtie Tjepkes en haar zuster (1); Johannes Jouwes (1).
 1797: Tjepke Harmens is overleden, nu Hendrik Piers van Tjum (1); IJtie Tjepkes en haar zuster (1); Johannes Jouwes (1).
 1798-1799: Hendrik Piers (i); IJtie Tjepkes en haar zuster (1); Johannes Jouwes (1).
 1800: Hendrik Piers (1), Yttie Tjepkes naar nr. 79, **nu Eibert Gadses**, adsistent, van nr. 70 (1), Joh. Jouwes (1).
 1801-1803: Hendrik Piers (1), **Eijbert Gadses** (1), Joh. Jouwes (1).
 1804: Hendrik Piers naar nr. 72, nu Folkert Reinders van nr. 86 (2); **Egbert Gadses** (1), Joh. Jouws naar nr. 86, ‘nu Folkert Reinders hier boven’.
 1805: Folkert Reinders (2), **Egbert Gadses** (1).

 (1), (2): = aantal schoorstenen; vet: JM

Aanvulling:

- Egbert Gatzes Struiksma, van Wommels tr. Wo 1.6.1788 Pierkjen Hettes Olingius, Wo, bel. 3.5.1789. Ze vertrokken naar Leeuwarden, maar wonen later weer in Wommels. Tot mei 1793 woont hij in Wommels in ‘een kamer in de buure’ aan de noordwestzijde van de Terp. Egbert/Eibert Gadzes tr. 2° Wo 20.2.1803 Apollonia Gerrijts Hiemstra, Wo; tr. 3° Wo 30.4.1809 Dieuwke Andries Tiemersma van Wommels, lid 1810, en 1847.
- In 1803 moet Egbert Gadses te Wommels 7 gld. en 3 st. betalen voor geleverde winkelwaren aan Claas Eeltjes, koopman te Wommels (inv. 7, fol. 223). In 1827 is hij 58 jaar en hij

wordt dan als aangever vermeld met het beroep van executeur en ‘politie-dienaar’.

- Op 6 januari 1849 overlijdt te Wommels in huis nr. 2 op 80-jarige leeftijd Egbert Gadzes Struiksma, veldwachter, echtgenoot van Dieuwke Andries Tiemersma, zoon van Gadze Teades en Willemke Andries.
- Op 2 okt 1856 overlijdt te Wommels in huis nr. 48 Dieuwke Andries Tiemersma, oud 73 j, wed. van Egbert Gadses Struiksma, dochter van Andries Gerrits Tiemersma x Foeckje Johannes Born en kleindochter van Gerrit Andries x Grietje Teekles Tiemersma. De naam Tiemersma werd hier in vrouwelijke lijn doorgegeven of overgenomen.

Een kamer en gang

1799: ‘Een huisinge en erve (...) bestaande het huisinge in een kamer en gang en begerechtigd met een regenwatersbak, de gerechte helft van de hovinge loop in de verkoopers gedeelte naar de buuren de vrije opslag naar de wal aan de Trekvaart, voorts met gebruik van het secreet voor de helfte bij reparatie ook te moeten onderhouden (...) en het steenen pad loopende naar de wal aan de Trekvaart en wel van het stek deurtie aan het Buure pad staande aff mandeelig door Johannes Sinnes ende coopers moet onderhouden worden dat de coopers met Haebeltje Reins gezamentlijk mandeelig een stekadie moeten onderhouden, loopende van het gekogte af tot aan de buuren, dat de coopers het stek voor het huis en erve langs geheelijks moeten onderhouden zoo en in voegen als het zelve thans door Ytje en Namkjen Tjepkes werd bewoont tot May 1800 en als dan nog beswaard met ses jaaren huuringe de coopers als huurders daar aan competerende de veertien caroli guldens in het jaar’ (inv. 54, fol. 163).
 Naastliggers: Johannes Sinnes W, Andries Gerrits N, de algemene buren O, Hebeltje Reins Z.
 Bewoners: **Ytje en Namkjen Tjepkes** (tot mei 1800).
 Kopers: **Egbert Gatzes (Struiksma)** en **Pierkjen Hettes Olingius**, e.l. huislieden te Wommels.
 Verkoper: **Hendrik (Justus) Collée** en **Akke Johannes**, e.l. en huislieden onder Jorwerd.
 Koopsom: 540 carg.

Aanvulling:

- Verkoper Hendrik Colle/Collee, afk. van Lille, tr. Harlingen 15.8.1773 Akke Johannes, van Harlingen, dr. v. Johannes Sinnes van Wommels. Lidmaten Wommels: Hendrik Colle, van Lille 7.8.1774, naar Oosterlittens 4.11.1782 (en vandaar naar Jorwerd 22.1.1789). Hendrick Collé en Akke Johannes woonden in de periode 1774-1778 in Wommels; ze laten daar in die jaren kinderen dopen. Na overlijden van Johannes Sinnes in 1804 vindt scheiding van goederen plaats tussen enerzijds Hendrik Collé/Collee, huisman onder Jorwerd, als man en voogd over zijn vrouw Akke Johannes, en anderzijds Durkjen Andries wed. Johannes Sinnes, ovl. Bolsward 19.12.1804 (BOL inv. 155, fol. dd. 19.12.1804 [fiche 5]).
- Yttje en Namkjen Tjepkes werden geboren te Wommels op 11.10.1766 resp. 15.12.1768 als dochters van Tjepke Jans en Geertje Gepkes; als ‘jonge dochters’ doen ze belijdenis op 1.5.1791 resp. 3.5.1795. In 1773 is Tjepke Jans ‘schuivevoerder’ te Wommels (inv. 72, fol. 16v).
- In 1748 is noordelijke naastligger Gerrijt Andries, eigenaar van het koopmanshuis ten zuiden van de Wijde Steeg op het midwesten van de Terp.

Toelichting:

Johannes Sinnes was eerder eigenaar van zowel nr. 29 als (de voorganger van) nr. 32 (zie vorige *Klaaikluten*). In de akte van 1799 wordt hij uitdrukkelijk vermeld als westelijke naastligger en dat kan, in relatie tot andere gegevens (volgt), maar één ding betekenen: *Egbert Gadses en zijn vrouw kochten in 1804 het oostelijke deel van nr. 32, terwijl Johannes Sinnes eigenaar bleef van het westelijke deel.*

Reconstructie: Na het overlijden van Johannes Sinnes' eerste vrouw Meinu Wijtzes werd hun dochter Akke eigenaar van het oostelijk deel van het ouderlijk huis en het is dát deel – een kleiner

deel, met slechts één schoorsteen – dat in 1799 door Akke en haar man Hendrik Collee wordt verkocht aan Egbert Gatzes. Het huis bestond oorspronkelijk dus niet uit een zuidelijk en noordelijk deel, maar een westelijk en oostelijk deel – met aan de noordwestzijde alleen een mandelige schuur, precies zoals te zien is op de tekening van ca. 1790.³

En nu vallen ook andere stukjes van de puzzel op hun plaats:

- in 1799 is noordelijke naastligger Andries Gerrits, opvolger van zijn moeder wed. Gerrit Andries, eigenaar van kadaster nr. 36,
- eveneens in 1799 wordt Hendrik Collee vermeld als zuidelijke naastligger van Gabius Nauta, de opvolger van Andries Gerrits,
- zuidelijke naastligger Hebeltje Reins Dijkstra kan inderdaad bewoonster van nr. 29 zijn geweest (zie vorige bijdrage),
- Folkert Reinderts Rispens komt in 1804 als hoofdbewoner in ‘de oude tempel’ wonen en vervolgens wordt daar door hem in 1810 ‘eene zedert kort byna geheel vernieuwde zeer gelegene, en tot zeer veele bedryven zeer geschikte HUIZINGE en ERVE’ verkocht,
- de markering van een apart hoekje grond op het zuidwesten van de tuin bij nr. 32 (zie kaartje) zou heel goed de grond van het achterhuis van de voormalige ‘oude tempel’ kunnen betreffen.

Beter ten halve gewend dan ten hele gekeerd. Wat in mijn vorige bijdrage aangaande de jaren 1700-1745 is geschreven over een achteraf gezien fictief noordelijke deel van kadaster nr. 32, geldt voor het volgende blok huizen aan de vaart, de nrs. 33, 34 en 36 (volgt t.z.t.). Voor de goede orde volgt hieronder wat, verder terug in de tijd, geldt voor de oude tempel. Deels is dat een herhaling van eerder gepresenteerd materiaal, deels een presentatie van nieuwe gegevens.

³ Nog tot in het begin van de vorige eeuw hebben dergelijke huizen op de westzijde van het Ald Hiem gestaan. Ze hadden een voor- en achterhuis, soms met een tussenliggende ‘kamerswoning’, en zijn te vergelijken met het huis dat tegenwoordig nog op de zuidzijde van het Ald Hiem ofwel de zuidwesthoek van voorheen de Zuiderhaven te vinden is.

1754: Een 'huisinge en hovinge cum annexis (...) de tempel genaamt', met de 'losse goederen van bedplanken, spijskamers borden en wat de verkopersche daarom en aan toebehoort'. Het huis heeft 'vrije vensterslag' en is belast met 8 stuivers grondpacht aan de pastorie en met het onderhoud van hekken, muren en hagen 'daar toe en aanbehoorende en van olts behoort hebbende'; 12 mei 1754 vrij van huur (inv. 50, fol. 257v).

Naastliggers: Ten westen en noorden niet vermeld, Gerrijt Andries, mr. timmerman O (= N), de koper Z en W.

Bewoner: **Pytter Douwes cum soc.**, huurder.

Koper: **Johannes Smids (= Sinnes)**, mr. timmerman te Wommels.

Verkoper: **Adriana van Burenstins, wed. secr. Lycklama à Nijeholt**.

Koopsom: 150 gg. (gerecht wijst consent).

Aanvulling, toelichting:

- Koper Johannes Sinnes is zuidelijke en westelijke naastligger (zie ook het voorgaande huis), wat betekent dat hij nu eigenaar is geworden van twee huizen langs de Trekvaart.
- Gerrit Andries als oostelijke naastligger is onjuist (en heeft mij eerder op het verkeerde been gezet). In 1754 is hij de noordelijke naastligger van de 'oude tempel' (zie ook hierna bij 1745).
- Een Pieter Douwes, afkomstig van Cornwerd tr. (3^e procl. 22 sept.) 1737 Neeltje Jans van Wommels, een kleindochter van Heertie Heerts. Pieter Douwes is mogelijk hertr. 4.12.1757 met Trijntje Johannes, van Wommels.

1745: De 'oude tempel' aan de Terp wordt verkocht samen met een huis aan de Kaatsbaan. De oude tempel is belast met 8 stuivers grondpacht aan de pastorie (inv. 50, fol. 204v).

Wommels langs de Trekvaart, uitsnede tekening Gardenier ca. 1790. Links een timmerschuur met rechts daarvan 'de oude tempel', afgebroken kort voor 1810. Het huis werd laatst bewoond door Folkert Reinderts Rispens van Oosterend. Het is het geboortehuis van Akke Johannesdr., stammoeder van de Collee's van Oosterlittens en Jorwerd.

Naastliggers: De Trekvaart W, Gerrit Andries N, de Terp O, Wijtse Symens erven Z.

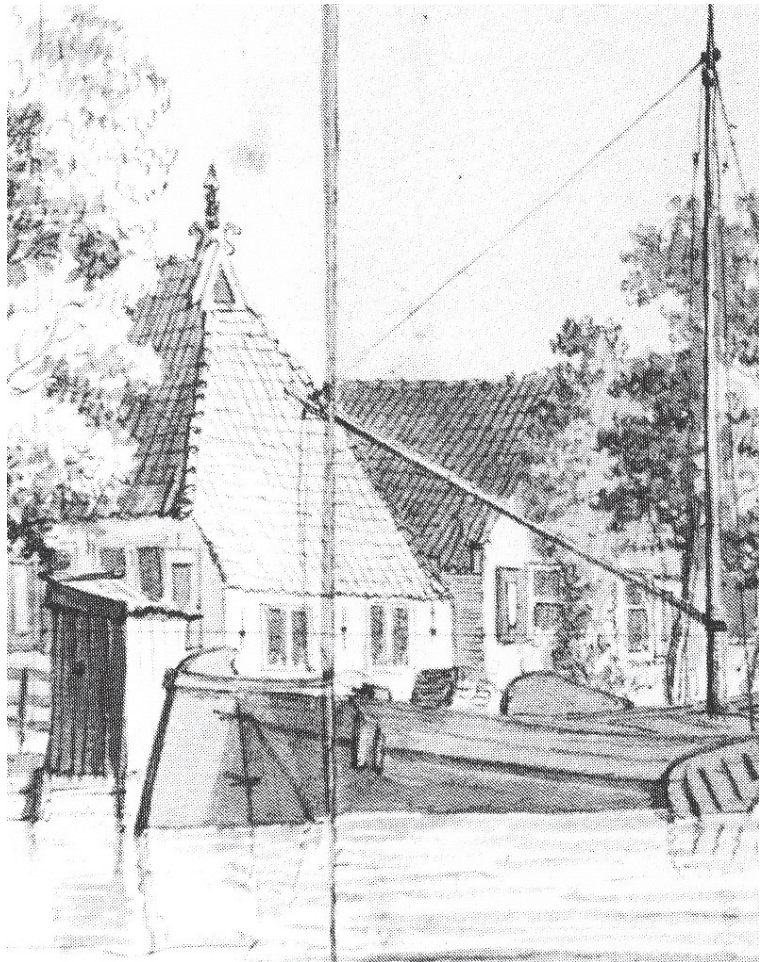
Bewoner: **Yesse Dirks**.

Koper: **Secr. Lycklama à Nijeholt en Adriana van Burenstins**, e.l. te Wommels.

Verkoper: **De erfgenamen van Heertie Heerts**. Koopsom: 331 carg. en 2 st. samen voor dit huis en het andere.

Aanvulling, toelichting:

- Yesse Dirks, volgens het quotisatiekohier in 1749 'soober arbeider', is een broer van Sytske Dirks (zie *Klaaikluten* 2008/2:8-9) en wellicht de grootvader van Yesse Dirks van der Wal, overleden Wommels 5.10.1826 in huis no. 8, turfschipper, oud 44 jaar, zoon van Dirk Jesses en Okjen Hessels en man van Grietje Gerbens Dijkstra.

1731: Een 'huijsenge en hovenge', belast met 8 stuivers grondpacht aan de pastorie (inv. 50, fol. 84).

Naastliggers: Trekvaart W, de proclamante Heertie Heerts cum soc. N, 'gemeene gangpad' O, wed. Wijtse Sijmons Z.

Bewoner: **Antie Ages wed. Sjoerd Sierks**, tot mei 1731.

Koper: **Heertie Heerts, wed. Sijmen Jans**, te Wommels.

Verkoper: **Sierk Sjoerds**, timmerman te Arum, gesterkt door zijn moeder **Antie Ages**.

Koopsom: 115 carg.

Aanvulling, toelichting:

- De weduwe van Wijtse Sijmons, een zoon van Heertie Heerts x Sijmon Jans, wordt hier expliciet als zuidelijke naastligger genoemd. Wijtse Sijmons deed als 'jongeman' belijdenis op 5 januari 1715.
- 1721: Lidmaten gemeente Wommels-Hidaard: Antie Ages x Sjoerd Siercks, van Wijnaldum 2.8.1709, beiden lid 1721, in 1739 buiten de buurt, vertrokken naar Arum.
- Sjoerd Sierks/Sikkes te Wommels is schuldig aan Sijbert Theunis, scheepstimmerman en koopman te Bolsward: (i) 25 carg. en 20 st. 'reste meerder, wegens de coop en leverentie van een bolle praem met de intressen sedert Majj 1721 tegen vijff percent', en (ii) 5 carg. en 16 st. 'van gelevende holtwaren in een tweede partije' (inv. 5, fol. 194v).

1728: 'Sekere huijsenge en hovenge cum annexis (...) bij Cornelis Jacobs in leven bewoont en naegelaten, sijnde de tuin en boom vrugten van de hovinge voor dit lopende jaer 1728 verhuurt'; belast met 8 stuivers grondpacht aan de pastorie (inv. 50, fol. 57).

Ex-eigenaar: **Cornelis Jacobs**.

Naastliggers: De Trekvaart W, het 'gemene gangpad' O, Sijmen Jans' wed. (Heertie Heerts) en kinderen Z, 'de selve wede en Ruirt Watses erven' N.

Koper: **Sierk Sjoerds**, timmerman te Bolsward.

Verkoper: **Mathijs Vogelsang**, schoolmeester te Leeuwarden.

Koopsom: 100 gg.

Aanvulling, toelichting:

- Koper Sierk Sjoerds heeft 'volgens reversal van den 4 Julij 1728 staende op nevenstaende geproclameerde huisinge cum annexis' een schuld van 113 carg. met rente aan Mathijs Vogelsangh (randschrift akte).
- Mathijs Vogelsang, in 1728 'schoolleerling' te Leeuwarden, tr. afkomstig van Gaast dd. 12.9.1717 Tjeerdie ('Doonstra/Hoorstra' [Doornstra?]; Tresoar, dopen Leeuwarden). Op 23.5.1728 geeft hij in onderpand: 'de huijsenge tot Wommels, Cornelis Jacobs mijn st[i]e[f] vader hebbende toebehoort en van wien ex testamento erffgenaem ben geworden' (inv. 66, fol. 83v; curs. JM).

1720: '**Cornelis Jacobs** tot Wommels denuntiant protesteert de effectu van de opsegginge gedaen aen **Sjoerd Sierks cum uxore** om haer bewoonde huijsenge cum annexis op den 12 May 1720 te relaxeren en in vrijdom te verlaten' (inv. 5, fol. 154, rechtdag 3 jan 1720; vet JM).

Aanvulling, toelichting:

- Cornelis Jacobs, van Wommels, schipper, tr. Wo 17.7.1692 Stijntie Engelbarts, van Wommels. Zij woonden zelf van 1702 tot 1720 aan de Nauwe of Kromme Steeg op het noordwesten van de Terp (waarover t.z.t. meer).

1703, 1717, 1721: **Jakob Sijmens' erven**, w.o. **Cornelis Jacobs** worden vermeld als naastliggers van het volgende huis (inv. 49, fol. 30v; inv. 49 fol. 194v; inv. 49, fol. 229).

1695: **Liskien Haantjes wed. Jacob Sijmens**, i.l. mr. schoenmaker te Wommels, is voor haar en haar erfgenamen 50 carg. schuldig aan Teeke Yeges Mollema, 'burger faendrich' en koopman te Sneek, voor geleverd leer. De schuld dateert van 6 mei 1692. Als onderpand dient 'speciaalijk mijn eijgen huisinge staende binnen Wommels tegenwoordig bij my selfs bewoont' (inv. 64, fol. 28, 248). Mede-ondertekenaar van de akte is zoon Cornelis Jakobs.

1689, 1672, 1668: Jakob Sijmens, schoenmaker (**x Lisck Haenties**) wordt in 1668 vermeld als zuidelijke naastligger van het volgende huis (inv. 47, fol. 213v) en in 1672 en 1689 als noordelijke naastligger van Rein Lolles c.q. het voorgaande huis (inv. 47, fol. 233; inv. 48, fol. 131v).

Aanvulling, toelichting:

- Jacob Sijmens, van Wommels, tr. Wo. (3^e procl. 6 okt.) 1644 Lisck Haenties, van Wommels. Er worden kinderen gedoopt in de jaren 1645-1659, waaronder een Cornelis (zie boven). Jacob Sijmens en Lisck Haenties zijn lidmaten in 1657, 1679 en 1686; hij doet belijdenis op 13.8.1654. In 1652 en 1654 wordt hij vermeld als schoenmaker (inf. 29, akte dd. 11.9.1652 resp. dd. 29.3.1654).
- Voor de jaren 1644 tot 1660 ontbreken proclamatieakten.

1643: Mirck Saecklis wordt vermeld als zuidelijke naastligger van het volgende huis (inv. 46, fol. 324v).

Voortgaand onderzoek, voortschrijdend inzicht

Wat ik eerder in *Klaaikluten* heb geschreven over Baucke Buwes x Frouck Jans en hun opvolgers Sinne Ippes gehuwd met Aeltie Gerbens, de laatste hertrouwd met Folckert Sippes, blijkt bij nader inzien betrekking te hebben op – niet ‘de oude tempel’, maar – het volgende blok huizen aan de Trekvaart. Verwarrend is dat wel, maar vreemd zeker niet. Mijn Wommels-bijdragen zijn feitelijk verslagen van voortgaand onderzoek en daarmee ook van voortschrijdend inzicht in het onderwerp van studie: Wommels voor de komst van het kadaster.

Een lastig probleem bij de reconstructie van prekadastrale bewoning is dat de eerste kadastergegevens uit 1832, als vermeld in Van der Vaart en Talsma 1994, niet noodzakelijk aansluiten bij de laatste gegevens uit 1811 in de archieven van het nedergerecht. Niettemin, in één opzicht is de kadasterkaart van 1832, wat Wommels betreft, wel representatief voor eerdere tijden. Tot diep in de 19e eeuw stonden er meer huizen langs de

Trekvaart dan langs Terp, vergelijkbaar met de situatie zoals we die we eerder aantreffen op het Ald Hiem (zie eerdere bijdragen). Uitzonderlijk is dat niet, vanouds werd vooral langs het water gebouwd, maar het had in Wommels gevolgen die nog tot heden herkenbaar zijn. Oorspronkelijk hadden de huizen langs de Trekvaart, wat het gebied tussen Terp en Trekvaart betreft, ruime erven tot aan de Terp toe, maar geleidelijk werden die erven opgesplitst en volgebouwd. Het gevolg daarvan was het ontstaan van een dubbele rij huizen én de komst van stegen. Eén daarvan, de grootste maar mogelijk niet de oudste, de Wijde Steeg op het midwesten van de Terp, komt in een volgende bijdrage aan de orde.

Verwijzingen:

Fluitman, H.

2000 Van Schrijver tot Manager; Secretarissen van de grietenijen en gemeenten Baarderadeel, Hennaarderadeel en Littenseradeel; 1419, 1520-1983 en 1984-heden’, Rige *Tusken Middelsee en Slachte*, Deel 12.

Miedema, Jelle

2010 ‘Langs de Trekvaart in Wommels’, *Klaaikluten* 2010/3:19-35.

Van der Vaart, J.H.P. en S. Talsma

1994 *Kadastrale Atlas fan Fryslân 1832. Diel 8 Hinnaarderadiel*. Ljouwert: Fryske Akademy.